

Záleží na romských životech? Ukrajinští uprchlíci a naše rasová smlouva

Václav Walach

Když už se zdálo, že shora rozdmýchávaná morální panika z romských uprchlíků z Ukrajiny skončila, na veřejnost unikla zpráva o „komunikační strategii“ připravené Ministerstvem vnitra. Jako součást chystané vládní kampaně, sledující uklidnění občanů znervózněných nárůstem cen energií a konfliktem na Ukrajině, byla serverem Seznam Zprávy¹ představena fotografie pořízená na pražském hlavním nádraží. Je na ní zobrazen muž s jinou než bílou barvou pleti, patrně Rom, a text: „Jestli máte dvojí občanství, tak musíte do Maďarska.“ Význam je zřejmý i bez údajného doplnění v češtině, ukrajinštině a maďarštině na jiných materiálech: „Protože tady nedostanete peníze.“

Když přední výzkumník migrace Nicholas De Genova upozornil na to, že tzv. migrační či uprchlická krize v letech 2015–2016 byla ve skutečnosti spíše rasovou krizí², pravděpodobně netušil, jak silně bude jeho závěr rezonovat několik let nato. Zkušenost ukrajinských uprchlíků znovu připomněla, jak velkou roli sehrává rasa v současných společnostech, jak zásadně

¹<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-kauzy-vlada-ma-pripravenou-kampan-jak-uklidnit-lidi-213593>

²https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01419870.2017.1361543?casa_token=sMq1jt-P2aAAAAAA%3AKAHZcgGnaqLc6uQ2pCn1yiDf7JdCHUKE55IXYMAV_1b4ofFmkwHYkA8RrAQkRhrfGb5drlnefaAUPQ

odlišné možnosti, příležitosti a zdroje jsou dány těm, o nichž si myslíme, že jsou bílí, oproti těm, kteří jsou chápáni jako nebílí, s jak velkým pocitem ohrožení ti první vnímají ty druhé, mají-li vstoupit do jejich prostoru.

A ukázalo se to ještě předtím, než se vůbec první romští Ukrajinci dostali na české území. Nechme stranou recepci tzv. krádeže³ ruského tanku. Bavme se o Češích a Slovácích, kteří přijeli pomáhat na slovensko-ukrajinskou hranici a nechtěli romské uprchlíky převést dál.⁴ Podařilo se to až díky iniciativě Jaroslava Mika z organizace Češi pomáhají. Nicméně ani doprava sjednaná s přepravní firmou se neobešla bez potíží. Někteří řidiči uprchlíky odmítli vzít do autobusu s odůvodněním⁵, že jsou „nepřizpůsobiví“, „dobytek“ a „dělají akorát bordel“. Jiní je sice svezli, ale uzavřeli toalety⁶ a během celé cesty ani jednou nezastavili, a tak děti musely vykonávat svou potřebu do lahví. A pak tu máme znečištění autobusu⁷ zinscenované řidiči, aby mohli vymáhat částku za úklid na pastorovi, jenž se na Slovensku o uprchlíky staral a v obavách, že by uprchlíci neodjeli, raději zaplatil. Přítomná dobrovolnice dosvědčila, že to sám řidič vyhazoval odpadky z koše na zem. Nejspíš aby měl „důkaz“ pro případ, že by se přece jen někdo rozhodl napadnout „to, co všichni vědí“ – Romové jsou špinaví, nepořádní, nevděční a, jak to nevyhnutelně sugeruje výše popsaná fotografie, zneužívají sociální dávky. Žádnou pomoc si tedy nezaslouží.

Nerovné přijímání ukrajinských uprchlíků však nelze omezovat na individuální zkušenosti s předsudečnými lidmi, jakkoli rozsáhlé jsou. Podle výzkumu PAQ Research⁸ projevy nesnášenlivosti zažila od Čechů bezmála třetina ukrajinských Romů. Konkrétní případy

³<https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-invazi-u-kachovky-narusili-romove-ukradli-rusum-tank-40388546>

⁴<https://denikn.cz/849484/ukrajinsti-romove-skoncili-na-ubytovne-u-boleslavi-doma-nas-vnimaji-jako-soucast-naroda-tady-se-staraji-jen-o-bile-tvrdi/>

⁵<https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-valka-na-ukrajine/706305/pastor-v-soku-cesti-autobusaci-odmitli-privezt-zeny-s-malymi-detmi-a-faktura-na-23-tisic-za-udajny-neporadek.html>

⁶<https://denikn.cz/826243/romove-z-ukrajiny-tri-dny-cekali-na-slovensku-dobrovolnici-je-odmitali-popisuje-organizator-pomoci/>

⁷<https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-valka-na-ukrajine/706305/pastor-v-soku-cesti-autobusaci-odmitli-privezt-zeny-s-malymi-detmi-a-faktura-na-23-tisic-za-udajny-neporadek.html>

⁸<https://www.paqresearch.cz/post/ua-romove>

ponižování⁹, nadávek¹⁰, fyzického napadení¹¹, házení kamenů a lahví na stanové městečko¹², šikanování skrze neopodstatněné stížnosti¹³, šíření nepodložených obvinění¹⁴ či hoaxů¹⁵ a diskriminace v městské hromadné dopravě¹⁶ nebo při ubytování¹⁷ popsala média. Čím je ale třeba se zabývat především, je kolektivní selhání v zajišťování kvalitního bydlení všem uprchlíkům, jehož nejviditelnějším symbolem se stalo pražské hlavní nádraží. Jak to, že český stát nechal stovky lidí přespávat na studené podlaze a mnohé další ponechal v situaci bez přístupu k teplé vodě a dostatečného materiálního zabezpečení¹⁸, zatímco se mnohem větší počet lidí těšil z kvalitního bydlení?

Abychom na tuto otázku uspokojivě odpověděli, musíme si uvědomit, že rasismus funguje nejen mezi jednotlivci, ale také na kolektivní úrovni, tedy na úrovni tzv. institucionálního a strukturálního rasismu. Ne, rasismus opravdu nelze redukovat na představu o zlých lidech dělajících zlé věci, ať už pro vlastní předsudky, nebo pro cynickou vypočítavost, jež na těchto široce sdílených předsudcích staví a jakou předvedli řidiči autobusu. Rasismus není výlučně efektem lidské psychiky, je také a zejména funkcí společenské struktury (tvořené kolektivními praxemi, mechanismy a chováním) a záležitostí mocenských vztahů. Rasismus je *sociální* proces, který ustavuje a udržuje systém nadvlády a podřízenosti a který zahrnuje všechny členy společnosti. Jeho překonání tudíž vyžaduje více než změnu na úrovni předsudečných jedinců; vyžaduje proměnu běžného fungování společnosti, které dnes zvýhodňuje jedny na úkor druhých.

⁹<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/adam-pospasil-arogantni-chovani-zamestnancu-ceskych-drah-k-romskym-uprchlikum-z-ukrajiny-a-absurdni-navrhy-policie>

¹⁰<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-je-to-systemova-kafkarna-nenavist-je-otazkou-casu-rika-odbornice-o-bezencich-199841>

¹¹<https://www.hatefree.cz/clanky/ceska-vesnice-romske-uprchliky-z-ukrajiny-neprijala-odesli-do-nemecka>

¹²<https://romea.cz/cz/romano-vodi/vyhovuje-jim-byt-nekde-na-travniku.pribeh-o-snaze-dustojne-pomoci-romskym-uprchlikum-v-brne>

¹³<https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20220512/281517934713113>

¹⁴<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-aktivista-pomahame-ukrajinskym-i-ceskym-romum-40394436>

¹⁵<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-nehceme-je-tady-vinarskou-obec-deli-spor-o-ukrajinske-romy-201819>

¹⁶<https://denikn.cz/849484/ukrajinsti-romove-skoncili-na-ubytovne-u-boleslavi-doma-nas-vnimaji-jako-soucast-naroda-tady-se-staraji-jen-o-bile-tvrdi/>

¹⁷<https://romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romske-zeny-s-detmi-prchajici-z-ukrajiny-v-cesku-bezduvodne-vyhodili-ze-dvou-ubytovani.romsti-uprchlici-celi-diskriminaci>

¹⁸<https://www.paqresearch.cz/post/ua-romove>

Ve zbytku článku budou tyto teoretické teze ilustrovány na konkrétních praxích (ne)přijímání romských uprchlíků. Začneme humanitární krizí na pražském hlavní nádraží, ale rozhodně u ní nezůstaneme. Jejím vzniku a trvání lze totiž porozumět jen tehdy, vezmeme-li v potaz širší kontext ve smyslu jak fungování institucí veřejné správy a politiky, tak širších společenských a kulturních podmínek. Právě k nim ostatně odkazují pojmy jako institucionální a strukturální rasismus, které byly používány i některými¹⁹ kritiky²⁰ nezvládnuté situace přijímání romských uprchlíků, třebaže bez podrobnějšího vymezení. V tomto textu bude naopak kladen důraz na jejich definování stejně jako na vysvětlení obratu k rase a rasové nadvládě jakožto analytickým nástrojům na úkor etnicity a etnické diskriminace.

Krise na Hlaváku, selhání státu

Za humanitární krizi označila situaci na pražském hlavním nádraží Iniciativa Hlavák, sdružení dobrovolníků, jež zde pomáhalo už před lety syrským, afghánským i jiným uprchlíkům. Ve svém prohlášení²¹ z 9. května vyslovila Iniciativa nesouhlas s podmínkami, v nichž „jsou uprchlíci nuceni na nádraží žít“, a vyzvala státní instituce k systémové změně.

Podle Iniciativy nocovalo na nádraží během letošního dubna přes 3 800 lidí, začátkem května se jednalo i o 400 lidí denně. V naprosté většině případů se jednalo o romské ženy a děti. Někteří přespávali na nouzových lůžkách nebo v přistaveném vlaku. Nemalá část jich však musela přečkat noc na zemi. Příděly jídla byly nedostatečné a nevhodně nastavené. Síly dobrovolníků se pomalu vyčerpávaly. Někteří, než aby pomohli Romům, raději odešli. Podle Geti Mubeenové z Organizace pro pomoc uprchlíkům, jež na nádraží působila a celou infrastrukturu dobrovolnické pomoci zde zastřešovala při komunikaci se státní správou a Integrovaným záchranným systémem, mohla být takových až třetina²².

Vliv protiromských předsudků a stereotypů, dlouhodobě vydatně vyživovaných politiky a médií, na rozhodování jednotlivců jistě nelze opomíjet. Pokud však lidé ochotní poskytnout

¹⁹<https://a2larm.cz/2022/08/s-cim-se-setkavaji-romsti-uprchlici-vyzkum-doklada-ze-je-trapi-nedostatek-a-tretina-zazila-diskriminaci/>

²⁰<https://romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romske-neziskovky-a-clenove-romske-rady-vyzvali-premiera-ke-krizovemu-jednani-o-pomoci-romskym-uprchlikum-z-ukrajiny>

²¹<https://docs.google.com/document/d/1fDagm6LFyw4H6fh2qxoIRXfNwMJ33JDUFdQHp2tAt8/edit>

²²<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-je-to-systemova-kafkarna-nenavist-je-otazkou-casu-rika-odbornice-o-bezencich-199841>

bydlení upřednostňovali bílé uprchlíky před nebílymi, bylo na místě, aby zasáhl stát (včetně samosprávy). A to se také stalo, i když pozdě a s rozporuplnými výsledky.

Vláda se rostoucím vyloučením ukrajinských Romů ze systému pomoci zabývala nejpozději začátkem dubna, kdy se usnesla²³ na podpoře Programu pomoci zvláště zranitelným osobám a skupinám osob z důvodu odlišného sociokulturního prostředí vstoupivším na území České republiky v souvislosti s bezpečnostní situací na Ukrajině. Nezveřejněná část usnesení hovoří o „smluvním zajištění ubytovacích kapacit“ pro maximálně 500 osob, které vyhledá Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra ve spolupráci s neziskovým sektorem a za tímto účelem bude personálně posílena (rozuměj: dostane víc peněz). Dále v dokumentu stojí, že Správa „může určit zvláštní zařízení pro specifické účely“.

Antropolog Filip Pospíšil interpretoval tuto záhadnou formulaci v rozhovoru pro A2larm²⁴ jako pokyn k rezidenční segregaci. Ve světle informací²⁵, podle nichž byli romští uprchlíci sváženi z různých krajů do detenčního zařízení ve Vyšních Lhotách a ubytováni odděleně od ostatních Ukrajinců, kde pod dohledem ostrahy čekali mnohem déle než neromští Ukrajinci na přemístění do jiného typu ubytování, se to nezdá jako úplně nepřiměřená interpretace. Nicméně ministr vnitra Vít Rakušan se vůči ní vymezil²⁶ s poukazem na to, že se jedná o lidi, již chtějí bydlet ve větší skupině a odmítají být rozděleni do menších.

Specifické nároky na ubytování se spolu s dvojitým občanstvím staly hlavním oficiálním vysvětlením, proč není snadné romské uprchlíky ubytovat. Těžko říct, do jaké míry tyto argumenty obstojí. Přestože některé pomáhající organizace zkušenosti s velkými skupinami, jejichž členstvo se nechce dělit, potvrzovaly²⁷, zaznívaly i jiné hlasy.

Citovaný Pospíšil upozornil²⁸ na to, že až na výjimky některých sociálních pracovníků „nikdo nezjišťoval, jestli skupiny Romů vůbec patří k sobě, jestli v nich jednotliví uprchlíci chtějí být, nebo do skupin byli natlačeni na útěku nebo třeba na hlavním nádraží“. Emil Voráč

²³<https://apps.odok.cz/attachment/-/down/NANACDEH96BG>

²⁴<https://a2larm.cz/2022/05/system-pomoci-uprchlikum-se-riti-do-prusvihu-cesku-chybi-nejen-ubytovaci-kapacity>

²⁵Wasserbauerová, T., T. Matoušek. 2022. Svoz Romů z Ukrajiny na jedno místo budí odpor. Mladá fronta Dnes, 13. 4. 2022.

²⁶<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-cesko-se-stara-i-o-romy-z-ukrajiny-chteji-byt-spolu-40393889>

²⁷<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-cesko-se-stara-i-o-romy-z-ukrajiny-chteji-byt-spolu-40393889>

²⁸<https://a2larm.cz/2022/05/system-pomoci-uprchlikum-se-riti-do-prusvihu-cesku-chybi-nejen-ubytovaci-kapacity>

z organizace Khamoro popsal²⁹ případ rozdělení větší skupiny do dvou v momentě, kdy jim byly nabídnuty starší telefony, díky nimž mohly zůstat v kontaktu. O úspěšném rozdělení větší skupiny za účelem ubytování mluvil³⁰ také liberecký hejtman Martin Půta. Možná tedy nešlo ani tak o specifické nároky romských Ukrajinců na ubytování, jako spíše o strach o vlastní bezpečí, který se typicky pojí se společensky utiskovanými skupinami.

Hejtmani a starostové: Romy neubytujeme, voliči by nám to spočítali

V každém případě se hejtmani a starostové obecně k možnosti ubytování romských uprchlíků stavěli spíše záporně, a to včetně těch, na jejichž území již někteří ubytováni byli. Jakmile se na pořad dne dostala možnost relokace z Prahy do jiných regionů, stále hlasitěji se projevovali ti, kteří s tímto opatřením nesouhlasili a používali k tomu osvědčené protiromské argumenty. Nové problémy byly řešeny starými prostředky.

Hejtmani Pardubického a Jihočeského kraje Martin Netolický a Martin Kuba se nezdráhali sáhnout ani po stereotypu zneužívání sociálních dávek³¹, aby zpochybnili nárok na pomoc romských uprchlíků. Výmluvné je kladení si zvláštních podmínek, například že by se nemělo pomáhat těm, kteří již prchli z těch částí Ukrajiny, kde přímé boje neprobíhají. Taková podmínka pochopitelně neměla žádnou zákonnou oporu – o dočasnou ochranu mohli požádat Ukrajinci bez ohledu na to, kde na Ukrajině bydleli. A pokud byla tato podmínka později používána na všechny ukrajinské uprchlíky³², je vhodné si uvědomit, že svůj původ měla právě zde. Jedná se totiž o vývoj, který z hlediska historie rasismu není zdaleka atypický, a ještě o něm proto bude řeč.

Právě skutečnost, že v různých krajích již řada Romů z Ukrajiny pobývala, by nás měla vést k opatrnosti při hodnocení jednotlivců. Nakonec není ani tolik podstatné, zda Netolický, Kuba a jiní politici mají předsudky vůči Romům, nebo ne. Veřejné odmítání romských uprchlíků bychom měli spíše chápat jako důsledek politické soutěže, kterou dobře známe z politik

²⁹<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-vorac-romsti-uprchlici-se-boji-ze-uz-se-neuvidi-kdyz-se-rozdeli-40393907>

³⁰ Gab. 2022. Kraj sehnal bydlení pro desítky Romů z Ukrajiny. Mladá fronta Dnes, 17. 5. 2022.

³¹<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/hejtman-kuba-z-vladni-ods-a-netolicky-z-cssd-tvrdi-ze-do-cr-prichazi-romove-z-ukrajiny-keri-zneuzivaji-pomoc-ceske>

³²https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/snemovna-lex-ukrajina-2-vlada-uprchlici-valka-na-ukrajine.A220531_045916_domaci_kop

přijímaných vůči sociálně vyloučeným lokalitám a jejíž princip dobře vystihuje výrok³³ zlínského hejtmána Radima Holiše pronesený už začátkem dubna: „Samozřejmě se každý snaží svůj kraj od dopadu uprchlické vlny co nejvíce zachránit.“

Stejně jako před lety způsobilo zavedení tzv. bezdoplatkových zón lavinu³⁴ jejich vyhlášení v obcích ze strachu, že na jejich území přijdou chudí čeští Romové a jejich vedení bude nést náklady s tím spojované, také vládní hledání vhodných objektů k ubytování Romů nastartovalo dynamiku, jež k veřejnému odmítání nevítaných sousedů mohla motivovat i ty, kteří by s tím jinak zásadní problém neměli. Vysoká míra decentralizace politiky a správy je tou formou institucionálního nastavení, která v kontextu mezi lidmi široce sdílených protiromských předsudků podněcuje praxi, jež byla opakovaně – a přílehavě – charakterizována jako „přehazování³⁵ horkého³⁶ bramboru³⁷“. Hejtmani a starostové se dlouhodobě³⁸ pokouší zbavit nebo zamezit příchodu neoblíbených společenských skupin a řešení jejich problémů přehodit na druhé, a to hlavně proto, že se obávají ztráty voličské podpory, kdyby jednali jinak.

Institucionální rasismus nevyžaduje předsudečný úmysl

Přehazování Romů jako horkého bramboru mezi samosprávami lze klasifikovat jako projev institucionálního rasismu, tedy takového rasismu, který je důsledkem fungování institucí spíše než individuálních předsudků. Z hlediska institucionálního rasismu není stěžejní úmysl představitelů instituce někoho diskriminovat. Rozhodující jsou dopady, které činnost instituce má a které jednu skupinu osob ve srovnání s jinými znevýhodňují. Někdy se v tomto případě hovoří o nepřímé diskriminaci. Institucionálně rasistická může být tedy činnost institucí bez toho, aby jednotliví členové byli předsudeční vůči některým skupinám a chtěli je znevýhodnit.

³³https://www.idnes.cz/zlin/zpravy/ukrajina-fungovani-vlady-hejtman-radim-holis-ano-kritizuje.A220402_658529_zlin-zpravy_ppr

³⁴https://www.vupsv.cz/wp-content/uploads/2021/05/Zieglerova-Alena-Dva-roky-vyhlasovani-bezdoplatkovych-zon.-Mene-davek-vice-bidy.-FSP_c.-5-2019.pdf

³⁵<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-ukrajinsti-romove-jsou-pro-cesko-jako-horky-brambor-40395952>

³⁶<https://www.denik.cz/cesko-a-eu/madarsko-pas-romove.html>

³⁷<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/audio-podcast-5-59-jako-horky-brambor-ukrajinsti-uprchlici-a-pomoc-ceskeho-statu-206175>

³⁸<https://www.denik.cz/cesko-a-eu/madarsko-pas-romove.html>

Z tohoto pohledu nemusí být požadavek některých představitelů samosprávy na vládní rozřešení³⁹ nutně alibistickým výrazem nezájmu romským uprchlíkům pomoci. Můžeme jej vnímat jako strategii, jak překročit logiku hry, kde nikdo nechce skončit s černým Petrem. Domnívají-li se hejtmani a starostové, že je pomoc romským uprchlíkům přijde draho co do rozpočtových nákladů, a zvláště postihů ze strany voličů, kteří této skupině osob (nebo uživatelům drog, lidem s psychosociálním postižením aj.) nepřejí, bude tato pomoc vždy chápána jako riziková strategie.

Nicméně žádné relevantní alternativy k vládnímu rozmístění uprchlíků od hejtmanů a starostů nevzešly – spíše přicházeli s důvody, proč zrovna oni opravdu pomoci nemohou. Vládní snaha tak dál narážela na odpor místních například v Benešově⁴⁰, Boskovicích⁴¹, Kramolíně⁴², Vyškově⁴³, Lázních Bohdaneč⁴⁴ nebo Bílině⁴⁵. Vedení obcí se zpravidla ohánělo (údajnou) nebezpečností uprchlíků, ale také potřebou využití daného objektu k jiným účelům nebo z hlediska sociální integrace nevhodnou polohou nemovitosti, ať už ve smyslu její vzdálenosti od občanské infrastruktury, nebo její problematičnosti coby sociálně vyloučené lokality. Vnitro na to zpočátku reagovalo rozhodnutím přestat lokace zvažované pro umístění romských Ukrajinců zveřejňovat. Někde nakonec uprchlíky ubytovalo, jinde od svého záměru upustilo. Celkově se však jejich nepříznivou situaci vyřešit nepodařilo.

Romští Ukrajinci se nestali obětí pouze nepřímé diskriminace. Zmiňovány byly také případy, z nichž je diskriminační úmysl jasně patrný. Pracovník Člověka v tísni se například stal svědkem rasového profilování⁴⁶ uprchlíků na brněnském hlavním nádraží, kdy policisté se služebními

³⁹https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/uprchlici-ukrajinsti-romove-stanove-mestecko-prerozdelovani-do-kraju.A220513_143740_domaci_mgn

⁴⁰<https://region.rozhlas.cz/benesov-nesouhlasi-s-moznym-umistenim-romu-z-ukrajiny-do-prazskych-kasaren-8733676>

⁴¹https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/romove-uprchlici-ukrajina-invaze-rusko-odmitani-obce.A220428_210053_domaci_lisv

⁴²<https://vysocina.rozhlas.cz/v-kramoline-zije-skupinka-romskych-uprchliku-obavy-mistnich-se-nenaplnily-nikdo-8752687>

⁴³<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3484380-vyskov-nechce-ubytovat-romske-uprchliky-z-ukrajiny-protestuji-i-dalsi-mesta>

⁴⁴https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/umisti-vnitro-romske-uprchliky-do-bohdance-neprijatelne-rika-starosta-20220428.html

⁴⁵https://www.idnes.cz/usti/zpravy/romsti-uprchlici-ukrajina-nesouhlasne-stanovisko-bilina-kraj-sprava-uprchlickych-zarizeni.A220624_130554_usti-zpravy_prib

⁴⁶<https://a2larm.cz/2022/05/segregace-romskych-uprchliku-je-nesmyslna-bez-humanitarni-perspektivy-nelze-problem-resit/>

psy svou přítomností zabránili těm romským vystoupit z vlaku. Jako důvod uváděli, že „Brno je plné“. Do Prahy tak odjela i jedna rodina, jež byla registrována a ubytována v Břeclavi a do Brna jela na výlet.

Přímou diskriminaci odhalila též kontrola Kanceláře veřejného ochránce práv⁴⁷ v pražském asistenčním centru. Romští uprchlíci byli do jeho vnitřních prostor vpouštěni jen v doprovodu osoby z neziskového sektoru nebo policisty a zaměstnanci po nich požadovali potvrzení o zajištěném ubytování, aby si mohli podat žádost o udělení dočasné ochrany. Takový požadavek byl samozřejmě v rozporu s dosavadní praxí, součástí zákona se stal až s přijetím Lex Ukrajina II⁴⁸. Podle tehdejší zástupkyně ombudsmana Moniky Šimůnkové i vládní zmocněnkyně Kláry Šimáčkové Laurenčíkové pak nerovné zacházení s uprchlíky přispělo k hromadění lidí na hlavním nádraží, i když důvodů bylo více.

Nejen dvojí občanství: příčiny vzniku a konce krize na Hlaváku

Důvody, proč se zejména romští uprchlíci tolik shromažďovali na nádraží, se většinou týkaly situací, které nezohledňovalo nastavení systému pomoci uprchlíkům. Již zmíněná Mubeenová to poeticky nazvala „systémovou kafkárnou“⁴⁹. Podle Iniciativy Hlavák byla krize zaprvé zapříčiněna tím, že nebyla vytvořena žádná podpora pro lidi, kteří až deset dní čekali na vyřízení kontroly spojené se žádostí o dočasnou ochranu. Proto se nejčastěji vrátili tam, odkud do asistenčního centra přišli. Případně se zde zdržovali ještě předtím, než se vydali o azyl požádat.

Druhým důvodem bylo pozbytí nároku na další pomoc státu v oblasti bydlení v případě, že stát již dotyčným bydlení přidělil a oni z něj odešli. Často se prý jednalo o detenční centrum, kde sice nebyli drženi násilím, ale dobré podmínky k životu podle některých výpovědí nenabízelo. „Bylo to tam jako ve vězení. Špatné to bylo. Bála jsem se tam, bylo tam hodně lidí, hodně děsivých lidí,“ řekla⁵⁰ reportérce CNN žena, jež prchla z východoukrajinského Dnipru spolu se

⁴⁷<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-kancelar-ombudsmana-v-prazskem-centru-pomoci-ukrajine-diskriminovali-romy-204083>

⁴⁸<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/lex-ukrajina-ii>

⁴⁹<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-je-to-systemova-kafkarna-nenavist-je-otazkou-casu-rika-odbornice-o-bezencich-199841>

⁵⁰<https://edition.cnn.com/2022/08/07/europe/ukraine-roma-refugees-intl-cmd/index.html>

svými pěti dětmi a v detenčním zařízení údajně čelily agresivnímu jednání některých jiných migrantů.

Části lidí bylo, zatřetí, znemožněno o dočasnou ochranu vůbec požádat, k čemuž byla využívána absence cestovních dokladů nebo razítka potvrzujícího vstup do schengenského prostoru z Ukrajiny. Nicméně splnění této podmínky bylo vyžadováno teprve poté, co začali být romští Ukrajinci konstruováni politickou reprezentací jako problém. To koneckonců připustil také Rakušan, když podle Lidových novin⁵¹ prohlásil, že pasy uprchlíků „nebyly striktně kontrolovány“ a zpřísnění kontrolní praxe zasazoval do kontextu příchodu romských uprchlíků ze západní Ukrajiny.

Podle Veroniky Dvorské z Iniciativy Hlavák a Patrika Priesola z Romodromu bylo vymáhání této podmínky značně selektivní⁵², tedy aplikováno především na uprchlíky romské, kdežto u těch neromských byly hledány náhradní způsoby k prokázání, že skutečně přišli z Ukrajiny. Patrně v důsledku intervence české vlády docházelo k diskriminaci též na ukrajinské⁵³ straně schengenské hranice. Tamní celníci přestali Romy pouštět, pakliže měli staré tzv. vnitřní pasy, jejichž součástí nebyly fotografie držitelů. Tvrdili jim, že si musí vyřídit pasy nové, biometrické, ačkoli předtím se na tyto pasy lidé běžně dostávali i do západních zemí.

Tím ale vůbec nejčastěji mediálně zmiňovaným důvodem přítomnosti romských Ukrajinců na nádraží bylo dvojí občanství. Českým státním institucím sloužilo k zamítnutí žádosti o dočasnou ochranu. I v tomto případě padala obvinění⁵⁴, že k prověřování tohoto druhu docházelo u romských žadatelů v mnohem vyšší míře než u těch neromských. Otázky ale vyvolává především tvrzení⁵⁵ Jaroslava Mika, podle něž v jiných evropských zemích „nikdo neřeší, zda [uprchlíci] mají dvojí občanství. Je podstatné, že mají dokumenty dokazující přechod hranic z Ukrajiny a že mají trvalý pobyt na Ukrajině. Přejde tam jakýkoli romský uprchlík a je jedno, odkud je. Tady se automaticky zjišťuje, jestli nemá náhodou maďarský

⁵¹<https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20220511/281535114580105>

⁵²<https://edition.cnn.com/2022/08/07/europe/ukraine-roma-refugees-intl-cmd/index.html>

⁵³https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/uprchlici-davky-zneuzivani-romove-migrace-praha-hlavni-nadrazi.A220523_190343_domaci_albe

⁵⁴<https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/rusko-ukrajinsky-konflikt/3473610-romsti-uprchlici-maji-problem-se-v-cesku-registrovat>

⁵⁵<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-neziskovky-posilaji-romske-uprchliky-do-nemecka-40397385>

pas.“ Bylo-li tomu skutečně tak, o to více je selhání státu ve vztahu ke krizi na hlavním nádraží zarážející.

Zodpovědnost za krizi, kterou nezažehnal ani přesun části uprchlíků do stanového tábora v Troji probíhající od poloviny května, však nelze hledat jen u Ministerstva vnitra. Pražská samospráva krizi na hlavním nádraží využívala především jako páku na stát, aby vytvořil systém přerozdělování uprchlíků, jichž podle primátora Zdeňka Hříba měla Praha až čtyřikrát více na 1 000 obyvatel než jiné kraje. Většina hejtmanů to odmítala. Kritici Hříba obviňovali, že si na tématu dělá předvolební kampaň⁵⁶.

Jestli měli kritici pravdu, nelze s jistotou říci. Již v prohlášení Iniciativy Hlavák se sice objevila zmínka o existenci „politických tlaků“ na to, aby se některým uprchlíkům nepomáhalo, s vysvětlením: „Je před volbami a záchrana stovek Romů v bídě, bez zajištění základních potřeb a bez výhledu na ubytování či začlenění, nikomu politické body nepřinese.“ Údajně se tím však naráželo na kraje, které odmítaly rozdělení uprchlíků z Prahy.

Nicnedělání je z hlediska institucionálního rasismu stejně důležité, pokud ne více, jako děláání. Upozornila na to už jedna z prvních definic⁵⁷ institucionálního rasismu, formulovaná koncem šedesátých let 20. století aktivistou Stokely Carmichaelem a politickým teoretikem Charlesem Hamiltonem, kteří rasismus jednotlivců a institucí rozlišili takto:

„Když bílí teroristé vybombardují černošský kostel a zabijí pět černých dětí, je to akt individuálního rasismu, který většina společnosti široce odsuzuje. Ale když ve stejném městě – Birminghamu v Alabamě – zemře ročně pět set černých dětí kvůli nedostatku pořádného jídla, přístřeší a lékařských zařízení a tisíce dalších jsou zničeny a zmrzačeny fyzicky, emocionálně a intelektuálně kvůli chudobě a diskriminaci v černé komunitě, je to funkce institucionálního rasismu. ... Společnost buď předstírá, že o této druhé situaci neví, nebo ve skutečnosti není schopna s tím nic smysluplného udělat.“

⁵⁶<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/audio-podcast-5-59-jako-horky-brambor-ukrajinsti-uprchlici-a-pomoc-ceskeho-statu-206175>

⁵⁷https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Power:_The_Politics_of_Liberation

Zneužívání sociálních dávek jako porušení rasové smlouvy

Nic smysluplného se s ohledem na situaci romských uprchlíků na nádraží nepodařilo udělat ani českému státu. Se zřízením nouzového ubytování ve stanech počítala vládní strategie⁵⁸ až s příchodem půl milionu a více osob. Přesto nakonec bylo vybudováno na více místech země kvůli neschopnosti řádně ubytovat romské Ukrajince, jejichž počet v Česku se v průběhu sledovaného období v médiích odhadoval nanejvýš na 2 000 osob⁵⁹, což odpovídá méně než procentu všech příchozích.

Krise na pražském hlavním nádraží definitivně skončila v noci z 1. na 2. června proto, že se zde významně omezilo poskytování humanitární pomoci. Část zde nocujících uprchlíků se přesunula do asistenčního centra ve Vysočanech či na jiná místa v Praze, ostatní se vrátili na Ukrajinu, odcestovali do Maďarska nebo pokračovali dál na západ⁶⁰. Rozdíly v přítomnosti rasismu mezi Českem a Západem bychom rozhodně neměli přeceňovat⁶¹. Na druhou stranu, jakou horší vizitku si český stát mohl udělat, než jakou ztělesňuje rozhodnutí⁶² pomáhajících organizací posílat romské uprchlíky rovnou⁶³ do západoevropských zemí v naději, že tam bydlení seženou snáz a povede se jim lépe?

A přestože je třeba ocenit roli, kterou romské a jiné neziskové organizace sehrály v pomoci uprchlíkům za finanční podpory českého státu⁶⁴, nic nedosvědčuje státní neschopnost prosadit rovná práva všech uprchlíků názorněji než právě vytvoření tohoto dvojkolejného, respektive dvojbarevného systému. Jeden pro normální, tedy bílé Ukrajince, druhý pro ty, kteří jsou jako nenormální klasifikováni pro svou nebílou barvu kůže a způsob života. Část uprchlíků nepochybně pro své specifické potřeby vyžadovala specifický přístup. Nicméně ani ten neospravedlňuje zavádění dvojí pomoci, kde ta pro romské uprchlíky je zřejmě méně efektivní

⁵⁸<https://www.mvcr.cz/soubor/stanoveni-strategickych-priorit-vlady-pdf>

⁵⁹https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/ukrajina-romove-uprchlici-dvoji-obcanstvi-praha_2205132050_ind

⁶⁰https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ukrajina-valka-romove-uprchlici-nadrazi.A220601_182000_domaci_mejt

⁶¹<https://a2larm.cz/2022/06/dle-zapadnich-rasistu-jsou-vsichni-vychodoevropane-tak-trochu-rusove-rika-antropolog-ivan-kalmar/>

⁶²<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-neziskovky-posilaji-romske-uprchliky-do-nemecka-40397385>

⁶³https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/migranti-romove-rasismus-valka-uprchlici-ubytovani.A220426_200022_domaci_wes

⁶⁴<https://www.mpsv.cz/web/cz/vyhlaseni-mimoradneho-dotacni-rizeni-mpsv-pro-rok-2022-na-uhradu-vydaju-socialnich-sluzeb-souvisejicich-s-pomoci-osobam-z-uzemi-ukrajiny>

než pro neromské, jak to v případě kvality bydlení uprchlických⁶⁵ domácností⁶⁶ naznačují výzkumy PAQ Research.

V souvislosti s romskými uprchlíky se vůbec hodně mluvilo o tom, jak moc odlišní od nás, Čechů, jsou, a tato jinakost byla zpravidla využívána jako důvod jejich odmítání. V tom se angažovali politici napříč politickým spektrem, přičemž někteří využívali i urážlivé a paušalizující nálepky jako „nepřizpůsobiví“. Podle ústeckého hejtmána Jana Schillera⁶⁷ to jsou „lidi, kteří neumějí číst, psát, dokonce ani použít obyčejný záchod a zapnout rychlovarnou konvici. Očividně nikdy nepracovali a pracovat nebudou“. Zneužívání sociálních dávek, k němuž odkazuje hejtmánova předpověď, se stalo klíčovým prvkem zjinačování romských uprchlíků. Zdaleka se netýkalo pouze lokálních politiků nebo zkušeného obchodníka se strachem Tomia Okamury, jenž českou vládu obviňoval z toho, že z Česka udělala „nejlepší bankomat na světě“⁶⁸. Sama vláda se na rozšíření této konstrukce podílela a nechala se jí ovlivnit při vytváření zákona Lex Ukrajina II, jenž systémově omezil přístup ke státní pomoci pro všechny uprchlíky, včetně zrušení humanitární dávky ve výši 5 000 Kč.

Spojování Romů se zneužíváním sociálních dávek má v Česku dlouhou tradici, která navazuje na a rozšiřuje lidový stereotyp Romů jakožto vychytralých podvodníků. Řekněme to zcela otevřeně: mluví-li se v případě Romů o zneužívání sociálních dávek, nemyslí se tím, že je čerpají v rozporu se zákonnými podmínkami (což je samo o sobě marginální⁶⁹ problém). Primárně se tím říká, že by Romové žádný nárok na dávky mít neměli. Každé čerpání dávek z jejich strany lze totiž vnímat jako porušení rasové smlouvy, která bílým zajišťuje materiální i jiné výsady na úkor nebílých.

S teorií rasové smlouvy⁷⁰ jako specifické dohody zajišťující nadvládu jedné skupiny nad druhou přišel v devadesátých letech politický filozof Charles W. Mills. Reagoval tím na teorii společenské smlouvy, která vysvětluje vznik společnosti a legitimacy státu na základě nepsané (a fiktivní) dohody mezi sobě rovnými lidmi ke všeobecnému prospěchu. Podle Millse tato

⁶⁵<https://www.paqresearch.cz/post/ubytovani-ukrajinskych-uprchliku-v-cesku>

⁶⁶<https://www.paqresearch.cz/post/ua-romove>

⁶⁷<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Romsti-uprchlici-prisli-bez-naseho-vedomi-neumeji-cist-psat-pouzit-zachod-Problem-Hejtmán-v-CT-ukazal-realitu-702547>

⁶⁸<https://www.parlamentnilisty.cz/profily/Tomio-Okamura-13074/clanek/Vlada-udelala-z-Ceske-republiky-nejlepsi-bankomat-na-svete-121610>

⁶⁹<https://www.clovekvtsni.cz/zneuzivaji-socialni-davky-chudi-lide-nebo-politici-7902gp>

⁷⁰ <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501764288/the-racial-contract/>

teorie, ať už v podobě vypracované Thomasem Hobbesem, Johnem Lockem, Jean-Jacques Rousseauem, Immanuelem Kantem, nebo Johnem Rawlsem, zásadním způsobem zkresluje sociální realitu, neboť opomíjí rasismus jako klíčovou sílu jejího utváření.

„Rasismus,“ říká Mills, „je politickým systémem svého druhu, zvláštní mocenskou strukturou formální nebo neformální vlády, socioekonomických výsad a norem pro rozdílné rozdělení materiálního bohatství a příležitostí, výhod a přítěží, práv a povinností“.

Základem tohoto systému je vytvoření kategorií nadřazené a podřízené rasy a jejich ztotožnění s určitými skupinami osob (tzv. rasizování). Rasa tedy v Millsově pojetí není biologickým faktem, nýbrž lidským výtvořem využívaným k nastolení a udržování nerovných a kořistnických společenských vztahů. Zatímco pro tradiční teorie platilo, že společenskou smlouvu uzavírají dobrovolně sobě rovní, v teorii rasové smlouvy toto neplatí: pouze někteří lidé jsou si rovni, a to jim dává právo ovládat ty, které vykázali do pozice sobě nerovných, tedy ty, kteří nejsou tak úplně lidmi („divoši“, „barbaři“ atd.). Rasa je otázkou moci, umožňuje jedněm disponovat s druhými – jejich těly, půdou a zdroji – za účelem vlastního materiálního obohacení a dalších výhod.

Zneužívání sociálních dávek romskými Ukrajinci je tím diskurzivním momentem, v němž se koncentruje představa o výhodách, na něž by měli mít nárok pouze ti považovaní za bílé. Zřetelně se to vyjevovalo s každým dalším zpochybněním statusu uprchlíků u romských Ukrajinců. Stejně jako jsou v Česku Romové dehumanizováni („jsou to přírodní lidé“, „jako děti“, „paraziti“), tak Romové prchající z Ukrajiny nejsou tak úplně uprchlíky. Viděli jsme to již v poukazování na to, že přicházejí z míst, kde se nebojuje. Nasazeny však byly i subtilnější strategie, například když politici upozorňovali v souvislosti se zneužíváním dávek na to, že „ani nemluví ukrajinsky“. Tím rozhodujícím ukazatelem však patrně byla skutečnost, že po vyplacení humanitární dávky odjeli neznámo kam, případně se vrátili zpět na Ukrajinu.

Tato také Rakušanovými slovy „sociální turistika“⁷¹ se stala důvodem ke zpřísnění poskytované pomoci. Ani zde se někteří ukrajínští Romové ničím vůči zákonu neprovinili. Objevily se sice informace o tom, že za jejich migrací stojí „organizovaný zločin“, kde tajemní lidé v pozadí

⁷¹https://echo24.cz/a/SR9My/pocet-uprchliku-v-cesku-se-snil-na-200-tisic-rakusan-chce-omezit-socialni-turistiku?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu

jednou⁷², s odkazem na dvojí občanství, motivovali druhé k odchodu příslibem nereálných možností, podruhé⁷³ je obírali o dávky, které z Česka přivezli zpět. Nicméně nejenže není jasné, jak věrohodné tyto informace byly, ale především se z jejich politického využívání vytratil základní morální závazek pomáhat obětem. Vláda místo toho, aby obětem organizovaného zločinu pomohla a přispěla k potrestání jeho strůjců, raději dávky zastavila. A protože by těžko obhajovala, kdyby to udělala jenom pro Romy, zastavila je pro všechny uprchlíky a navrch přidala další zpřísnující opatření, která podle Evropské komise odporují⁷⁴ unijní legislativě.

Jak nápadně toto řešení připomíná způsob, jímž se politická reprezentace vypořádala s tzv. obchodem s chudobou. Místo toho, aby dotčeným zajistila kvalitní, vykořisťování prosté bydlení a přijala zákon o sociálním bydlení, raději omezila poskytování doplatku na bydlení. Zdroje se tím krátkodobě ušetřily, ovšem lidem vyloučeným z bydlení to pomohlo jen stěží. V obou případech se lze ptát: stalo by se to, kdyby v nich nefigurovali chudí Romové? Možná ano. Peněz není nikdy nazbyt a každá opozice obvykle využije jakoukoliv příležitost, aby vládu obvinila z plýtvání. Jestli by však takovému tlaku měla vláda podléhat v situaci, kdy tím zhorší celý integrační proces, nutí k zamyšlení.

Strukturální rasismus: jedeme v tom spolu

Rasová smlouva je teoretickým a metodologickým nástrojem k odhalení podílu rasismu na utváření moderního světa. Tento přístup je zvláště důležitý v době, která se vyznačuje jeho přehlížením, bagatelizováním, ba popíráním. Američtí autoři jako Eduardo Bonilla-Silva⁷⁵ nebo Joe Feagin⁷⁶ tvrdí, že dnes žijeme v éře tzv. barvoslepeho rasismu. Po druhé světové válce došlo k zásadní hodnotové proměně, takže jen málokdo otevřeně sympatizuje se segregací a ovládnutím skupin obyvatel, které jsou rasizovány jako nebílé. Sympatizovat s rasismem se

⁷²<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-rakusan-zada-ukrajinu-aby-jeji-policie-proverila-prijezdy-romu-40397372>

⁷³<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-zmocnenkyne-pro-lidska-prava-romy-z-ukrajiny-k-nam-zene-i-organizovany-zlocin-40400120>

⁷⁴<https://edition.cnn.com/2022/08/07/europe/ukraine-roma-refugees-intl-cmd/index.html>

⁷⁵<https://rowman.com/ISBN/9781538151419/Racism-without-Racists-Color-Blind-Racism-and-the-Persistence-of-Racial-Inequality-in-America-Sixth-Edition>

⁷⁶<https://www.routledge.com/Systemic-Racism-A-Theory-of-Oppression/Feagin/p/book/9780415952781>

stalo společensky nepřipustné. V Evropě jsme podle teoretika Davida Theo Goldberga⁷⁷ došli tak daleko, že jsme již samotné zmínky o rase často považovali za projev rasismu. To však na přítomnosti rasismu především v jeho strukturální podobě změnilo jen málo. Rasu jsme podle jeho slov „pochovali za živa“, a tak stále organizuje společenské vztahy způsobem, který jedny zvýhodňuje na úkor druhých.

Rasismus překonáme pouze tehdy, pokud pochopíme, jak doopravdy funguje. K tomu spíše nepřispívá nahrazení „rasy“ a „rasismu“ pojmy jako „eticita“ nebo „etnická diskriminace“. Tyto termíny se zdály vhodnější, protože svým akcentováním kultury zrcadlily rozchod s biologickými koncepcemi rasismu jako nevědeckými, tedy nepravdivými. Paradoxně však využívání „eticity“ a „etnické diskriminace“ pomáhá reprodukovat rasismus nejméně dvěma způsoby. Zaprvé, eticita začala být používána ve stejném významu jako dříve rasa. Již to však nebyly domněle přirozené biologické rozdíly, které vytvářely různé esence, z nichž bylo možné odvozovat určité formy jednání. Sama kultura začala být esencionalizována, tj. používána jako neměnný základ, z něž nevyhnutelně vyplývají určité formy jednání. Typicky jsme to mohli pozorovat před lety u českého vztahování se k muslimům: „Jsou jiní než my a nemohou být jiní, nikdy se nestanou Čechy a budou s námi v neustálém konfliktu.“

Zadruhé, eticita a zejména etnická diskriminace posilují představu, že lze celý problém rasismu redukovat na problém s „rasisty“ – předsudečnými a v konečném důsledku nemorálními jedinci, kteří zkrátka nenávidí ty, kteří nejsou jako oni, a všemožně jim chtějí škodit. Možná k tomu došli sami, možná je někdo navedl. V každém případě to jsou oni, kdo za rasismus může. Kdyby tomu tak ale skutečně bylo, rasismus ve smyslu systému nerovných společenských vztahů by patrně již dávno přestal existovat.

Rasistický systém neudrží rasisté, ale my všichni. Realitní makléř, který jen respektuje přání svého klienta nepřejícího si ubytovávat Romy. Rodiče, kteří chtějí jen to nejlepší pro své děti, a tak je přehlašují ze škol, kde se zvýšil podíl romských žáků. Novináři, kteří musí odevzdat článek, a tak si neověří z jiného zdroje skandální zprávy o Romech, které jim říká starosta. Starostové, kteří přece nemohou pomoci všem potřebným. Občané, kteří tolerují existenci segregovaných škol, pracovního vykořisťování nebo poskytování nevyhovujícího bydlení, protože mají svých starostí dost. „Rasisté“ v tom všem vlastně sehrávají roli obětního beránka.

⁷⁷<https://www.wiley.com/en-us/The+Threat+of+Race%3A+Reflections+on+Racial+Neoliberalism-p-9780631219675>

Rasismus na ně lze svést a tím předejít jakékoli reflexi našeho podílu na udržování nespravedlivého společenského systému – systému, který reprodukuje výhody jedněch na úkor druhých už třeba jenom tím, že nás běžně rasizované jako bílé nikdo nebude ve společnosti, kde je bílá normou, kvůli barvě kůže diskriminovat.

Strukturální rasismus odkazuje k historicky utvářeným nerovnostem v majetku, vzdělání a dalších charakteristikách, které budují společenské postavení lidí. Připustíme-li, že skutečně ve větším množství docházelo k cestám ze západní Ukrajiny pro dávku a zpět, sotva jim porozumíme bez toho, abychom vzali v potaz dlouhodobé vylučování a utlačování⁷⁸ Romů na Ukrajině. Státním představitelům ostatně nebylo úplně neznámé. Například šéf Správy uprchlických zařízení Pavel Bacík označil západoukrajinské Romy za ty „nejchudší z nejchudších“⁷⁹ a minimálně do nějaké míry měl pravdu. Vláda se svým rozhodnutím klást (nejen) těmto lidem všemožné překážky k získání dočasné ochrany zasloužila přinejmenším o to, že se strukturálním rasismem na Ukrajině nic neudělala. Je samozřejmě otázkou, jestli právě toto měla být její role. Za situaci ukrajinských občanů je koneckonců zodpovědná ukrajinská vláda. Nicméně je třeba zdůraznit, že česká vláda měla na výběr a rozhodla se, jak se rozhodla.

Teorie rasové smlouvy je zároveň dohodou na sdíleném vidění světa způsobem, který jeho fungování zásadně dezinterpretuje. Rasismus je přímým zpochybněním představy o rovných příležitostech a možnostech a popřením meritokratického principu, že každý má to, o co se zasloužil. Vyhýbání se mluvení o rasismu, jeho přehlížení či přímé popírání, ale také nezáměr se o jeho povaze cokoli dozvědět patří mezi způsoby, jak se tato falešná vidina světa udržuje při životě. Fungování světa podle rasové smlouvy tak podle Millse vede k „ironickému výsledku, že bílí budou obecně neschopní porozumět světu, který sami stvořili“. Pokud by takový závěr přišel někomu příliš přitažený za vlasy, stačí se podívat na závěry z nedávného výzkumu⁸⁰: přestože máme⁸¹ dobré⁸² informace⁸³ o strukturálním znevýhodnění Romů

⁷⁸<https://twitter.com/InclusiveLucie/status/1576905254758596608>

⁷⁹<https://archiv.hn.cz/c1-67099630-na-ukrajine-chybi-plyn-i-stavebni-material-na-zimu-se-mnozi-vrati-k-nam-rika-sef-ceskych-uprchlickych-zarizeni>

⁸⁰<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/co-nas-stepi-a-co-nas-spojuje/r~594615da493311ed9ae20cc47ab5f122/>

⁸¹https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results_en.pdf

⁸²https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf

⁸³<https://osf.cz/2020/08/04/na-ceskem-trhu-bydleni-dochazi-k-diskriminaci-romu-vyplyva-z-vyzkumu-roberta-olaha/>

v české společnosti, 64,3 % respondentů si myslí, že mají stejné podmínky jako většina obyvatel.

Naštěstí teorie počítá s případy, kdy jsou bílí schopni tuto ideologii prohlédnout. V našem případě zahrnovali široké spektrum lidí od dobrovolníků z Iniciativy Hlavák, lidí z Organizace pro pomoc uprchlíkům a dalších romských organizací po jedince, kteří výše zmíněné podporovali, finančně i jinak jim přispívali a romské Ukrajince u sebe ubytovávali. Změna fungování společnosti není ovšem řešitelná na individuální úrovni. Vyžaduje organizované kolektivní úsilí – jen díky němu můžeme očekávat, že rasa a rasismus jakožto nástroje společenského útlaku přestanou existovat.

Článek vznikl v rámci projektu Ochrana lidských práv v polarizovaném kontextu (LP-HRMGSA-026), podpořeného z Programu Lidská práva Norských fondů.

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

ÚSTAV POLITOLOGIE
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova

Zdroj úvodního obrázku: Freepik.com.